

Г.П. Чміль, доктор філософських наук, академік НАМ України,
Інститут культурології НАМ України,
завідувач відділу культури і міжнародних зв'язків.

Н.С. Корабльова, доктор філософських наук,
професор, професор кафедри теоретичної і практичної філософії
Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ:

М.М. Ібрагімов. Філософія спорту як новий антропологічний проект. Київ., 2014, 296 с.

З чого починається філософія спорту? Для вітчизняної філософії, фактично, з праць Михайла Михайловича Ібрагімова. Для автора, як свідчить його біографія і видно це з тексту, з викладання філософії у вузі спортивного профілю і спілкування з викладачами та науковцями в галузі спортивної науки, спільних дискусій про важливість знань з філософії для представників спортивної галузі, які і сформували головну інтенцію книги – переконання у тому, що «філософія спорту – це філософія життєтворчості людини в її прагненні вийти за межі буденності і проникнути в таємниці незвіданого» (стр. 5). Саме середовище тих, хто присвятив себе спортивній науці і практиці, їх потреба у філософських рефлексіях, підвищений попит на філософські узагальнення, світоглядні установки, методологічні програми вказали Михайлу Михайловичу на необхідність – змінити саму стратегію підходу до людини-спортсмена. Михайло Михайлович прискіпливо, з суто філософським смаком, спрямовує свої зусилля на пошук підстав для нового антропологічного проекту, реалізуючи одну з вимог до сучасної філософської теорії – її адаптивність.

Почнемо з головного, Розділу III, який поміщає «філософію спорту» у постекзистенціалістське мислення, у ньому викладено ідеї того нового антропологічного проекту, на авторство якого претендує Михайло Михайлович Ібрагімов, що і складає серцевину монографії. Не дивлячись на заклик Отто Больнова «подолати екзистенціалізм», М.М. Ібрагімов демонструє неможливість це зробити, бо життя увесь час відтворює ті явища, які знайшли свій вираз у філософії існування. Застосовує ідеї екзистенціалізму як готові наукові результати вже верифіковані безпосереднім емпіричним досвідом сучасної людини для творення авторської онтології людського існування, показує, що саме екзистенціалізм дає можливість створити персональну і національну версії.

Наступним стратегічним завданням дослідження є – пошук засобів філософії, щоб за допомогою спортивної культури «стимулювати роздуми про самозбереження людини у мобільному і активному всесвітньому суспільстві, де ущільнились простір і час» (стр. 5) і ширше, зробити внесок у становлення сучасної культури інформаційного суспільства, в цілому. Захоплений «однією, але полум'яною пристрасною» – творенням історіософії фізичної культури як стрижневої теми теоретико-світоглядної парадигми спорту, автор відкрив ще одну «софію» – спортивну, що зайняла своє місце поряд з вже вживаними вітчизняною філософською думкою поняттями «історіософії», «націософії», «культурософії». Спортософія як смислова конструкція є інтенсифікацією проблеми, зміна вектора якої поглиблює розуміння авторського проекту як антропологічного з метою знаходження в ньому «свого», авторського припису, засоби її конструювання дозволяють використовувати необмежену сукупність ресурсів для утвердження особливої онтології людської свідомості і суб'єктивності, можливість авторських версій асиміляції і трансформації екзистенціалізму в певних культурно-національних контекстах. Верифікація спортософської перспективи, заявлена автором монографії, в ситуації не глобалізації, а постмодернізму, зрощення з різними засобами соціалізації: з

шоу, з політикою, ставить більше питань, ніж дає відповідей, але тим уважніше треба віднестися до сказаного.

У Главі 4 Розділу II авторська думка пульсує в дискурсивному колі епістемологічного і гносеологічного напрямку ХХ – початку ХХІ століть з метою означити континуум кризи структуралістської методології, хоча наведених аргументів недостатньо, щоб назвати означену ситуацію кризою. Зрозуміло, що утвердження структуралістського стилю мислення відбувалося в Європі у шістдесяті роки минулого століття, коли «структури вийшли на вулиці» (один з лозунгів «нових лівих») європейських міст, саме це дало підстави Роланду Барту виокремити, особливий вид людської практики «структурної людини» («Структуралізм як діяльність»). А структуралізм з течії, філософського напрямку перетворився на моделюючу діяльність такого людського типу в культурі, став засобом аналізу духу з втілюваними ним предметностями, яких необмежене поле. Така мисленева установка Р. Барта видається нам конструктивною і для авторських розмислів М. М. Ібрагімова. Стосовно ж «кризи структуралістської методології», про яку говорить автор монографії, то така діагностика потребує додаткової аргументації, наведена ж не спростовує евристичну плідність структуралістської методології, яка виявляє значний діапазон ідей і установок: від однозначності до багатомірності, множинності. Та на такі розмисли наштовхує саме дослідницька позиція автора, що уможливорює співучасть у діалозі. Адаптування фізкультурно-спортивної діяльності до галузей сучасного фізкультурно-спортивного знання не в змозі відобразити усю суму розроблених ідей, демонструє глибину проблеми: символічна структура через освітні технології, сформований світогляд сприяє становленню нових соціальних зв'язків і типів соціальної взаємодії в просторі системи освіти і виховання, культури в цілому, сприяє становленню нового культурного характеру людини, яка через спорт набуває здатності до перевтілення в бажаний образ і його смислове наповнення.

Оригінальність дослідження Ібрагімова М.М. у тому, що «новий антропологічний проект» «зшитий» за власною оригінальною викройкою. Очевидно, що ця робота для автора – підсумкова і він каталогізує всі основні напрацювання і ключові метафори минулих років. Усім образам і сюжетам затишно у концептуальному полі книги, навіть на тих сторінках, які апелюють до марксистського досвіду радянських часів, адже філософ не чинить розправу над минулим, не відмовляється від нього, у той же час йому не властива й плакатна вірність минулим доктринам. На це вказує підрозділ 7.2 Глави 7 того ж Розділу III, який несе основне смислове навантаження. Намагається відродити втрачений універсалізм (заклик А.Бадью), апелюючи до принципів сучасної епістемології, заснованої на визнанні парадигмальної природи наукового знання, досліджує специфіку функціонування в історичному пізнанні структур засновкового знання, яким для нього виступає Київська світоглядна школа 70-х років минулого століття, вихованцем і послідовником якої він є.

Намагаючись зберегти вірність марксистській спадщині, показуючи, що вона ще й досі залишається визначальною, Михайло Михайлович Ібрагімов доводить, що ми живемо в культурному просторі, який зберігає ознаки марксизму. Цей простір сформував його як філософа і науковця, а тому автор не ухиляється від теоретичної, філософської відповідальності за минуле. Та робить це не як ортодокс, до останнього подиху вірний вченню, яке «всесильне, тому що вірне» (Ленін), а бачить як змінилось відношення до Маркса, марксизму, після провалу комуністичного експерименту, тому сам собі розставляє риторичні пастки, щоб провокувати, стимулювати новий діалог з культурно-філософською спадщиною «школи Копніна – Шинкарука», яка сформувалась і визріла в лоні радянського марксизму, вступає в гру з філософією постмодернізму, намагаючись «загнуздати» хаос постмодерну, заговорити, умиротворити, приспати, перетворити на гру з метою показати, що нічого кардинально нового не запропоновано, це переозначення того, що вже було, з більш розгалуженою аргументацією на користь плюралізму і розрізнення, які дозволяють уникнути ригідності центральної, базисної структури, виключивши її з гри як цензуру.

Щоб отримати панорамну картину дискурсу світоглядної парадигми спорту як обговорюваного феномену, наводяться дефініції, коло авторів, долучених до розробки проблеми, а також основоположний корпус текстів. Ідея розрізнення визнає співіснування рівноправних смислів. За відсутності центру можна «помислити» одну і ту ж думку по-

іншому. Тому автор «залучає» в ряди однодумців: екзистенціалістів К. Ясперса, М. Гайдегера, С. К'єркегора, використовує традиційні смислороджуючі екзистенціали («турбота», «страх», «нудота»), апелює до З. Фрейда, Ф. Ніцше, К. Поппера і сучасних дослідників, ідеї яких працюють на авторську концепцію (В. П. Лисого, Н. В. Хамітова, В. І. Столярова).

Автор монографії у тренді сучасних досліджень з їх викликами стосовно традиційного розуміння філософії як Універсуму, тому долучається до Мультиверсивності через введення до європейського філософування україномовних авторів. За відсутності «вертикалі» (фахової філософії), як зазначив у свій час Д. І. Чижевський, і наявності «філософської горизонталі» (Д. І. Чижевський), Г. С. Сковорода, П. Д. Юркевич, Т. Г. Шевченко, Леся Українка, М. Коцюбинський, О. Кобилянська, І. Я. Франко, В. Стефаник, В. Липинський, П. Г. Тичина, В. Сосюра, О. Гончар, М. Хвильовий і є представниками саме цієї горизонталі, доводять «розлитість нашої філософії у всій нашій літературі», коли і на Україні «поет більше, ніж поет». Саме зазначені персоналії допомагають автору здійснити синтезу екзистенціалістської антропології і неомарксизму в дискурсі світоглядної парадигми спорту (підрозділ 7.2 у Третньому розділі). Введенням «сердечності», яка забарвлює людські дії і позначає чесноти, автор монографії ще раз підкреслює домінування кордоцентризму у вітчизняній філософській традиції, вказує, що цей факт вирізняє українську національну філософію від інших саме тому, що вона «намагається поєднати Ведичну антропоморфну культуру і античний космоцентризм, з якого починається західноєвропейська раціоналістична парадигма» (стр. 207). Завершується Розділ III концептом «цілісної людини», у якій поєднуються «спортивне тіло» і «спортивна душа».

Фізкультурно-спортивний світогляд розкривається чекрез поняття: «здоров'я», «здорова тілесність», «життєздатна особа», автор вводить поняття «тілесний образ світу» і типи тілесності: «спортивне тіло», «культурне тіло», «еталонне тіло», «тілесне навчання». Довівши, що проблеми культивування «здорової тілесності» є соціокультурною технологією маніпулювання тілесністю в інформаційному суспільстві, у якому людина здатна оптимально використовувати інформацію у всіх її проявах, автор вказує, що сучасне спортивне життя дає підстави для суперечливих оцінок потенціалу спортивних успіхів і досягнень. Цьому сприяють експериментування з образами тілесності та ідеологічне маніпулювання спортивними досягненнями. У такій ситуації розгляд проблеми виховання особистості вимагає використання технологій, які лібералізують механізми індивідуального та колективного примусу, формують гуманістично орієнтовану політику щодо умов самореалізації суб'єкта через змінюваність цінностей, до яких віднесено цінність «цілісної людини» зі «спортивним тілом» і «спортивною душею».

Означаючи коло «людськості» як систему видів діяльності, автор відносить фізкультурно-спортивну діяльність до секторів цього кола. В її конструюванні на перше місце виходить креативність творчого мислення спортсмена, адже проблема самореалізації через спорт – це проблема «людини у ситуації» (екзистенційний наголос). Філософи, як правило, люблять розтікатися мислю по абстрактному тексту, чого не можна сказати про автора дослідження: фактаж на підтвердження власної тези, щоб «віднайти «джерело антропологічних інтуїцій» свідчить на користь вдумливого дослідника і спостережливої людини погляд якої на природу тексту виявляє значний діапазон ідей і установок: апелювання до праці «Похвала красі спорту» Х. У. Гумбрехта з його проблемою «присутності» у цьому полі не лише спортсмена, але й глядача з їх «поглядом аналітика» і «поглядом співучасника» (стр. 195). За ним слідує розгорнуте положення про «спортивний досвід». Використані автори, які «мають схильність до інтенціонально – екзистенціалістської методології дослідження соціально – культурної місії спорту вищих досягнень». «Філософія людини» в авторській інтерпретації Ібрагімова М.М. прояснює фундаментальні структури фізкультури і спорту як видів людської діяльності, що дає можливість зрозуміти їх як органічне ціле. Автор доводить, що фізкультура і спорт не ізольовані творіння, а виникли і стимулюються суспільством за певних умов, тому зрозуміти їх – значить схопити загальні структурні принципи, яким підпорядкована людська діяльність.

Головному Розділу III передуює описування витоків уявлень про формування «правильної душі», сформованої, у тому числі, і завдяки «спортивному досвіду». Відтак, наступною

новацією є теософія спорту (ще один образ софії), що теоретизується у Главі 5 Розділу II з апеляцією до «правильної аскези» як освячення тілесності людини і очищення її від скверни. Теософські ідеї, використані автором для обґрунтування «теософії спорту» як історично обумовленого відношення сучасної церкви до спорту і фізичного виховання – аналогія, мисленнєвий хід, який вже було використано у творенні авторського концепту спортософії. Автору вдається перекодувати зміст релігії в зрізи культурного простору через морально-етичні проблеми відношення релігії і церкви до спорту і фізкультурної діяльності. Застосовуючи асоціативно – алегоричний спосіб філософського осмислення спорту і пов'язуючи його зі зразками синкретичної культури, автор «тілесне» подає як різновид перетвореного «духовного», означає «дві історичні тенденції розрізнення у фізичному вихованні людини» одну – духовні практики за східним зразком, які суміщають комплекс інтелектуальних, моральних чинників і в цілому залучають почуття і розум до тілесного самозбереження людини; другу – психотехнології за західноєвропейським варіантом, які розраховані на короткочасну віддачу психоенергетизму спортсмена в реалізації прихованих фізичних можливостей його організму» (стр. 125). В перших – автор бачить позитив, а в других – «експлуатацію спортивної душі».

Дозволимо собі зауважити, що варто розрізнити два феномена: занурення в іншу свідомість і проникнення в текстові утворення (Поль Рикер). Автор лише точково виокремлює термінологічні поняття «закон гармонії», «закон свободної волі», «закон Жертви», «закон Карми», «не вдаючись в подробиці варіацій». Мабуть, розраховуючи на обізнаного читача (як сам він любить зазначати, правда, на інших сторінках тексту) не означаючи об'єму цих понять. Хоча іноді душа просить цих варіацій, бо створюється враження, що вказані поняття використовуються радше для декорування, ніж для ідейної основи. Хоча тут можна виправдати автора в душі «Йельської школи» з її тезою: інтерпретувати текст – значить переосмислити його в контексті його індивідуальної своєрідності. Стосовно того тексту, який розповідає Михайло Михайлович – ізощренний розповідач, то можна завважити, що автор зосереджується на фабулі, залишаючи за межами розгляду інші компоненти.

Поява нових текстів передбачає появу нових смислів, схоже, спорт дозрів до дискурсивного підходу і виявляється, що здатен викликати багаті історико – філософські асоціації (і класична, і сучасна філософські традиції представлені у тексті). Автор здійснює переходи від С. Гантінгтона до А. П. Чехова, далі до А. Бергсона, щоб довести методологічну складність проблеми, а значить і її архітектоніки (стр.23), використовує З. Фрейда і С. Бубку, О. Ф. Лосева і П'єра де Кубертена. Спорт як фрагмент культури локалізує смисли, створює системи сигніфікацій, за допомогою яких смисли продукуються і циркулюють.

Зацікавлений читач мусить сам визначитися: чи вдалося автору «відійти» від ортодоксальної традиції минулого, чи завуалювати її новою риторикою, чи синтезувати в новий антропологічний проект. Це не очевидні речі і можуть бути інтерпретованими читачем по-різному, іноді через брак і недостатність аргументів. Автор це і сам помічає, тому в окремих розділах аргументом стає дискусійна завзятість та полемічність, коли текст набуває вже форми публічного виступу чи дидактичності лекції, бо автор – перш за все викладач. Саме звідси спроба в новій для філософії ситуації, що склалася в останні роки, по-новому прооперувати категоріями, створити «новий антропологічний проект» як концепт з логічними доведеннями та ланцюгами послідовних сюжетів на користь заявленого проекту з використанням сучасної риторики, але повтореннями, що вказують на традицію. В такому випадку має місце розігрування чужих концептів проти власного як спосіб відокремитись від них та проводити власну лінію, доповнюючи її новим акцентом, здійснюючи щеплення чужого на своє авторське дерево – «філософію спорту».

Завершує книжку розворот проблеми спорту у «маніфестацію «тілесного образу світу» (Глава 9). Звернення до філософії постмодернізму зумовлене тим фактом, що модерн перетворював середовище людського існування, а постмодерн – об'єктом окультурення обрав тіло людини, звідси і важливість фізичної культури і «перипетії» людського тіла в сучасній культурі. Автор монографії аналізує сучасні технології, які вступають в драматичні, іноді трагічні стосунки з людським тілом, обґрунтовує необхідність змінити саму стратегію підходу до тіла через зміну відношення до спортивної культури і здоров'я людини. Людина

перетворилась на картинку, існування замінило сутність і саме поступилося ілюзії, автор перераховує ті образи тілесності, які «розречевлюють» людську сутність і проводять нову лінію розколу-межі, вже не між індивідом і суспільством, а всередині суб'єктивності в ситуації зникнення людини як сутнісної істоти, коли залишились тільки образи і маски. Автор закликає повернути людську сутність, щоб повернути усю повноту родового буття, показує, що проблема людської сутності живиться з різних джерел, і знаходиться на перетині різних дослідницьких стратегій.

У Главі 9 знову з'являється етнічне («етноспорт») у поєднанні з кіберспортом в альтернативах крос-культури, що дозволяє автору вести інтелектуальні ігри з метою демонстрації як власної ерудиції і вправності у сучасній термінології, так і означити ті розриви «між філософською і фізкультурно-спортивною культурою», які означають спортофію «як духовну скарбницю тілесних практик людства, як турбота душі за стан власного тіла» (стр.287). Апелюючи до постекзистенціалістського мислення, фізкультурно-спортивний світогляд розкривається через поняття: «здоров'я», «здорова тілесність», отже, «життєздатна особа». Заявлені сюжети змінюються і завершуються блискучим результатом – оформленням філософії спорту як авторською «картиною спортивного світу», для якої характерна відмова від надмірних родових узагальнень та підвищений інтерес до характеристик людського, головною ознакою якого є – не метафізична чи фізична природа людини, а її тілесність як результат спортивної діяльності, власних зусиль спортсмена, реалізацією його авторського життєвого проекту

Це – своєрідне розгортання власної філософії, у якій фізкультурно-спортивне є елементом, підпорядкованим філософії, а філософія спорту як антропологічний проект, як окрема реальність, відображає цілісність та універсальність культури, у якій діє людина як культурна істота. М.М. Ібрагімову вдалося виокремити філософсько-антропологічне підґрунтя фізкультурно-спортивного світогляду. Застосувавши відповідну термінологію, вийти на теоретико-методологічні проблеми: обґрунтувати інтегративну роль філософсько-антропологічної рефлексії спортивної комунікації для здійснення міждисциплінарних синтезів у межах не лише взаємодії філософії і фізкультурно-спортивної науки, а й соціально-гуманітарного знання, в цілому. Особливо цінним є звернення до етики, скрізь, де це можливо, автор доводить, що філософсько-науковий дискурс не можна замінити ніякою мудрістю і життєвим досвідом.

На перший погляд видається, що ця філософська робота не так важлива для філософів, як для спортсменів. Але це лише на перший погляд. Пропонована в монографії концептуальна модель «філософії спорту» на основі методології культурологічної антропології – звучить дискусійно, а значить варта обговорення філософської спільноти.

Закінчуючи огляд новинки, рецензенти змушені визнати, що торкнулися далеко не всіх проблем, а це означає, що це не просто книга, а текст – генератор нових ідей і нової полеміки, а значить є інтелектуальним явищем у філософському житті України